

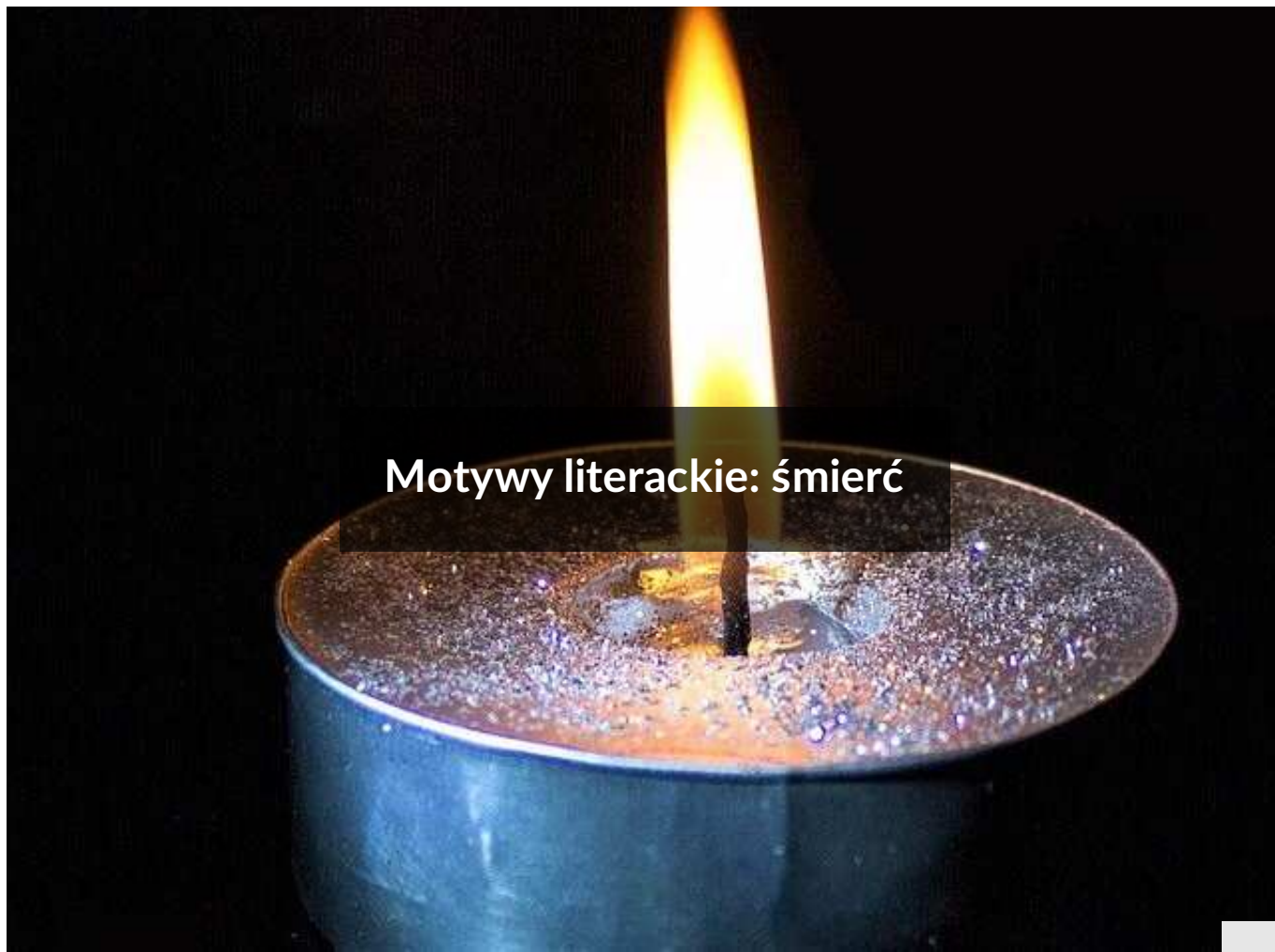


Motywy literackie: śmierć

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Galeria zdjęć interaktywnych](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Bożena Popiołek, *Pompa funebris w staropolskich relacjach pogrzebowych*, dostępny w internecie: https://www.wilanow-palac.pl/pompa_funebris_w_staropolskich_relacjach_pogrzebowych.html.
- Źródło: Stanisław Katafias, *Jednostka ludzka wobec śmierci i umierania. Niektóre filozoficzno-etyczne problemy tanatologii*, 1982, s. 67–68.
- Źródło: Homer, *Iliada*, tłum. F. K. Dmochowski, Kraków 1930.
- Źródło: Ajschylos, Sofokles, Eurypides. *Antologia tragedii greckiej*, 1989, s. 233.
- Źródło: Stanisław Katafias, *Jednostka ludzka wobec śmierci i umierania. Niektóre filozoficzno-etyczne problemy tanatologii*, 1982, s. 67–72.
- Źródło: *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*.
- Źródło: *Pieśń o Rolandzie*, tłum. T. Boy-Żeleński, Warszawa 1932.
- Źródło: Daniel Naborowski, *Krótkość żywota*, [w:] tegoż, *Poezje*, oprac. J. Dürr-Durski, Warszawa 1961.
- Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Do trupa*, [w:] *Poezja polskiego baroku*, 2012.
- Źródło: *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*.
- Źródło: Miron Białoszewski, *Wywiad*.



Motywy literackie: śmierć

“ Śmierć jest przecinkiem w zdaniu twego życia.

Rafał Wojaczek

Śmierć jest fundamentalnym problemem ludzkiej egzystencji, wielką tajemnicą. Zmierzenie się z nią stanowi jeden z najbardziej istotnych aspektów ludzkiego życia. Z jednej strony wzbudza przerażenie i strach, z drugiej fascynuje. Ludzie od zarania dziejów chcieli ten trudny temat oswoić i zrozumieć. Literatura, sztuka, muzyka również go nie pomija, motyw śmierci występuje w licznych formach i ujęciach. Jej obraz w twórczości danych epok uzależniony jest od światopoglądu i filozofii epoki, okoliczności historycznych, a także od indywidualnej wrażliwości twórców. W historii literatury można wyróżnić okresy szczególnego zafascynowania śmiercią, na co wpływ miały: epidemie chorób zakaźnych, wojny, rewolucje czy niestabilna sytuacja polityczna. Współcześnie podejście do śmierci i umierania zmienia się i motyw ten jest realizowany w bardzo różny sposób.

Twoje cele

- Przypomnisz sobie utwory literackie, w których obecny jest motyw śmierci.
- Scharakteryzujesz ujęcia motywu śmierci w literaturze i sztuce.

- Wzbogacisz swoją wiedzę na temat kultury i sztuki.

Starożytność. Mity o bogach tłumaczą świat

((Stanisław Katafias

Jednostka ludzka wobec śmierci i umierania.

Niektóre filozoficzno-etyczne problemy tanatologii

W literaturze starożytnej odpowiedzi na pytania o śmierć udzielano za pomocą mitów. Starożytni uważali śmierć za coś naturalnego i nieodwołalnego. Występowała w opozycji do nieśmiertelności bogów. To Mojry uosabiające przeznaczenie przędły nić ludzkiego żywota, najstarsza przecinała ją u kresu. Symbolem świata podziemi był Hades, bóg sprawiedliwy, ale budzący grozę, jego imieniem zaczęto nazywać również całe podziemne królestwo. Od świata żywych oddzielała go rzeka Styks, którą dusze przekraczały na łodzi Charona. Wyjścia i wejścia strzegł pies Cerber. Niektórym herosom udawało się wejść do tej krainy, ale byli to nieliczni. Odyseusz w trakcie swej wędrówki przybywa do Hadesu, tam widzi cienie swoich bliskich, błądzących bez celu. Nieliczne dusze zmarłych trafiały do krainy wiecznego szczęścia, na Pola Elizejskie. W najniższej części – Tartarze kary odbywali najwięksi grzesznicy tacy jak Syzyf czy Tantal. Ale w najgorszej sytuacji znajdowali się ci, wobec których nie dopełniono rytuałów pogrzebowych, nie mając opłaty dla przewoźnika Charona, nie mogli wejść do Hadesu, pozostawali na w świecie realnym jako zjawy.

Źródło: Stanisław Katafias, *Jednostka ludzka wobec śmierci i umierania. Niektóre filozoficzno-etyczne problemy tanatologii*, 1982, s. 67–68.



Scena z *Iliady* Homera na amforze greckiej, śmierć króla Priama
Źródło: domena publiczna.

Bohaterowie eposów Homera – *Iliady* i *Odysei* – giną najczęściej na polu walki, ale ich śmierć nigdy nie jest przypadkowa, wynika z **fatum**, z boskich wyroków:

((Homer

Iliada

Patrokl omdlonym głosem: — „Nadymaj się chlubą!
Woli bogów chce człowiek oprzeć się daremnie
Od Zeusa i Feba masz zwycięstwo ze mnie...
Ale wryj me słowa na sercu głęboko:
Światło dzienne niedługo twoje widzi oko.
Nieodzowny cię wyrok z bładą śmiercią goni,
Zgubny dla ciebie oszczep jest w Achilla dłoni”!

Źródło: Homer, *Iliada*, tłum. F. K. Dmochowski, Kraków 1930.

Antygona Sofoklesa

Wiara w fatum najpełniej wyrażała się w greckiej tragedii, której protagonistów „ścigało” przeznaczenie – umierali zgodnie z wolą bogów. Bohaterka dramatu Sofoklesa Antygona zostaje skazana na śmierć przez władcę Teb Kreona za to, że wbrew zakazowi ośmieliła się pogrzebać swojego brata Polinejkesa, uznanego za zdrajcę. Jednak prawdziwą przyczyną jej tragicznej śmierci jest w ujęciu Sofoklesa klątwa Labdakidów:

“ Ajschylos, Sofokles, Eurypides. Antologia tragedii greckiej

Bohaterka dramatu, młodziutka Antygona, jest jeszcze jedną ofiarą klątwy ciążyącej nad rodem Labdakidów, tej samej klątwy, która zgubiła jej ojca, Edypa, jej obydwu braci, Eteoklesa i Polinikesa. W scenie poprzedzającej katastrofę chór ostrzega Antygonę:

Zły duch cię ściga rodowy.

Tebańska królowna świadoma jest winy, za którą przyjdzie jej niebawem zapłacić:

Straszną jam pomnę łożnicę,
W której syn z matką zdrożne śluby wiąże,
Nieszczęśni moi rodzice!
Klątwą brzemienna dziś do was podążę.
Dziewiczość niosąc wam serca

Źródło: Ajschylos, Sofokles, Eurypides. Antologia tragedii greckiej, 1989, s. 233.

Mit o Orfeuszu i Eurydyce

Jednym z piękniejszych ujęć motywu śmierci w kulturze antycznej jest mit o Orfeuszu i Eurydyce, mit o niezwyklej sile miłości i zarazem nieuchronności śmierci:

“ Lody i śniegi górzystej Tracji były ojczyzną największego śpiewaka i wieszczka Hellady, Orfeusza. (...) Miał Orfeusz za małżonkę piękną nimfę drzewną, hamadriadę, zwaną Eurydyką, którą kochał nad życie.

Niestety, na skutek nieszczęśliwego wypadku Eurydyka ginie od ukąszenia żmii.

“ Wtedy Orfeusz postanowił udać się do Hadesowego królestwa i błagać panów podziemia, by mu zwrócili ukochaną. (...) Kiedy stanął przed tronem panów podziemia, nie oderwał rąk od strun, które teraz rozbrzmiewały skargą i rozpaczą. (...) Zadrżało czułe serce Persefony żalem i współczuciem nad niedolą śpiewaka i podziw ją

ogarnął dla miłości, co nie przeleżała się mroków i straszyleł piekielnych. Skłoniła swego małżonka, surowego Hadesa, by spełnił prośbę Orfeusza. Skinął głową władca piekieł i zgodził się wydać Eurydykę, pod jednym wszakże warunkiem: Gdy będą opuszczać bramy Erebu, Orfeusz musi iść pierwszy, za nim kroczyć będzie Eurydyka wiedzona przez Hermesa. Nie wolno jednak będzie Orfeuszowi oglądać się za siebie, dopóki nie opuści bram podziemia.

Ta historia nie ma szczęśliwego finału:

“(…) I Orfeusz, niepomny boskiego zakazu, raduje się myślą o bliskim wyzwoleniu Eurydyki, chce pobiec do swej cudem uratowanej małżonki, by razem z nią w tej pierwszej, jedynej, cudownej chwili spojrzeć w boskie oblicze Heliosa. Ogląda się za siebie i – o ciemności wieczyste! Eurydyka zniknęła. Zniknęła już na zawsze w otchłani!

Źródło: Wanda Markowska, *Mity Greków i Rzymian*, Iskry 1990, s. 258-261.



Jean-Baptiste-Camille Corot, *Orfeusz wyprowadzający Eurydykę z Hadesu*, 1861

Źródło: domena publiczna.

“ Jednostka ludzka wobec śmierci i umierania.

Niektóre filozoficzno-etyczne problemy tanatologii

Te początkowo mitologiczne próby wyjaśnienia tajemnic śmierci zostają z czasem pogłębione refleksją filozoficzną. (...) Filozofowie antyczni, nastawieni w swych badaniach praktycznie, za cel stawiają nie tyle określenie istoty śmierci, co wyzwolenie człowieka od paraliżującego go lęku przed tajemniczym zakończeniem życia. (...) Heraklit, jak i Epikur, i stoicy traktują śmierć jako naturalny fakt wynikający z prawa wiecznych zmian świata materialnego. Dlatego nie pytają, skąd bierze się ludzka śmiertelność, traktując to za rzecz oczywistą, a skupiają uwagę na wypracowaniu filozofii życia, którego wartość bądź bezsens ograniczone zostają granicami biologicznego trwania. Platon z kolei uważał, że człowiek w swej strukturze przynależy do świata materii i świata ducha. (...) Jednak dopiero po śmierci, po wyzwoleniu duszy z pęt ciała, możliwe się staje osiągnięcie absolutnie pełnej prawdy, piękna i dobra, których jedynie liche namiastki oglądaliśmy w czasie ziemskiego bytowania. (...) Śmierć nie jest czymś strasznym, ponieważ podlega jej tylko ciało, krępująca człowieka przypadłość nie dotycząca istoty człowieczeństwa. Ten wątek zostanie rozwinięty przez filozofię i teologię chrześcijańską.

Źródło: Stanisław Katafias, *Jednostka ludzka wobec śmierci i umierania. Niektóre filozoficzno-etyczne problemy tanatologii*, 1982, s. 67–72.

Średniowiecze. Królestwo Śmierci

Śmierć jest jednym z ulubionych motywów zdominowanej przez teologię chrześcijańską kultury średniowiecza. W świetle nauk Kościoła, ziemski byt człowieka jest jedynie przejściowym etapem na drodze do wiecznego zbawienia (lub potępienia). Życie doczesne, podobnie jak chorowite i słabe ludzkie ciało, są niewiele warte. *Vanitas vanitatum et omnia vanitas* (marność nad marnościami i wszystko marność) – ta myśl starotestamentowego mędrca Koheleta, obok *memento mori* – pamiętaj o śmierci – przyświecała ludziom tej epoki. Wieki średnie to również czas wielu konfliktów zbrojnych na terenie Europy, wojen religijnych, epidemii chorób zakaźnych, inkwizycji. Śmierć była wszechobecna. W tych warunkach narodził się swoisty kult, obsesja śmierci. Powstawały traktaty o „dobrym umieraniu” – *ars moriendi*.

Śmierć pojawia się w dziełach plastycznych i literackich, zazwyczaj w postaci rozkładających się zwłok, zakapturzonego szkieletu, kostuchy. Odrażające przedstawienie spersonifikowanej śmierci zawiera datowany na XV w. dialog anonimowego autora *Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią*.

Utwór nawiązuje do popularnego w ikonografii średniowiecza motywu tańca śmierci (*danse macabre*) oraz podręczników sztuki umierania. Mistrz Polikarp, pragnąc poznać tajemnicę życia, przyzywa Śmierć poprzez modlitwę. Takie makabryczne wyobrażenie śmierci jako rozkładającego się trupa jest typowe dla sztuki średniowiecza.

“ Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią

Uźrzał człowieka nagiego,
Przyrodzenia niewieściego,
Obraza wielmi skaradego,
Łoktuszą przepasanego.
Chuda, blada, żółte lice
Łści się jako miednica;
Upadł ci jej koniec nosa,
Z oczu płynie krwawa rosa.

Źródło: *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*.



Taniec śmierci, drzeworyt z druku: Schedel H., *Weltchronik*, Norymberga 1493

Źródło: domena publiczna.

Pieśń o Rolandzie

Sztuka właściwego umierania, po łacinie *ars moriendi*, była tematem średniowiecznych traktatów i utworów literackich. Dobra śmierć to na przykład śmierć na polu walki lub śmierć męczeńska, w imię Boga.

Scenę „dobrego” umierania zawiera najśłynniejszy francuski średniowieczny poemat rycerski „Pieśń o Rolandzie” (XI w.). Roland nie boi się spotkania ze śmiercią – czeka na nią ze spokojem, robi rachunek sumienia, prosi Boga o wybaczenie grzechów.



Śmierć Rolanda w bitwie pod Roncevaux, ilustracja z manuskryptu, ok. 1455–1460

Źródło: domena publiczna.

“Pieśń o Rolandzie

Roland czuje, że śmierć go bierze całego: z głowy zstępuje do serca. Biegnie rycerz pędem na szczyt góry, położył się na zielonej murawie, twarzą do ziemi. Pod siebie kładzie swój miecz i róg. Obrócił głowę ku zgrai pogan; tak czyni, chcąc, aby Karol powiedział i wszyscy jego ludzie, że umarł jako zwycięzca i jako zacny hrabia. Raz po raz słabnącą ręką uderza się w piersi. Za grzechy swoje wyciąga ku niebu swoją rękawicę.

CLXXV

Roland czuje, że dobiegł już kresu. Leży na stromym pagórku twarzą ku Hiszpanii. Jedną ręką bije się w pierś: „Boże, przez twoją łaskę, mea culpa; za moje grzechy, wielkie i małe, jakie popełniłem od godziny urodzenia aż do dnia, w którym oto poległem!”. Wyciągnął do Boga prawą rękawicę. Aniołowie z nieba zstępują ku niemu.

CLXXVI

Hrabia Roland leży pod sosną. Ku Hiszpanii obrócił twarz. Wiele rzeczy przychodzi mu Anioł na pamięć: tyle ziem, które zdobył dzielny rycerz, i słodka Francja, i krewniacy, i Karol Wielki, jego pan, który go wychował. Płacze i wzdycha, nie może się wstrzymać. Ale nie chce przepomnieć siebie samego; bije się w piersi i prosi Boga o przebaczenie: „Prawdziwy Ojciec, któryś nigdy nie skłamał, ty, któryś przywołał świętego Łazarza spośród umarłych, ty, któryś ocalił Daniela spomiędzy lwów, ocal moją duszę od wszystkich niebezpieczeństw za grzechy, którem popełnił w życiu!”. Ofiarował Bogu swą prawą rękawicę, święty Gabriel wziął ją z jego dłoni. Opuścił głowę na ramię; doszedł ze złożonymi rękami swego końca. Bóg zsyła mu swego anioła Cherubina i świętego Michała Opiekuna; z nimi przyszedł i święty Gabriel. Niosą duszę hrabiego do raju.

Źródło: *Pieśń o Rolandzie*, tłum. T. Boy-Żeleński, Warszawa 1932.

Barok – metafizyka śmierci i przemijania

Epoka baroku to – po okresie renesansowego „oddechu” – ponownie czas wzmożonego zainteresowania tematyką śmierci, przemijania, refleksji nad marnością doczesnego życia. Powróciły średniowieczne przekonania *vanitas vanitatum* i *memento mori*.

W metafizycznej poezji barokowej życie człowieka jest niewiele znaczącą chwilą, ciągłym umieraniem, dążeniem do śmierci. Wizerunek starzejącego się, rozkładającego się ludzkiego ciała to jeden z ulubionych motywów twórców tej epoki, a w sztukach plastycznych pojawiają się wyraźne nawiązania do średniowiecznych *danse macabre*.



Taniec śmierci. Barokowy obraz nieznanego artysty w kościele św. Bernardyna w Krakowie
Źródło: domena publiczna.

Obsesję czasu i przemijania wyraża wiersz barokowego poety Daniela Naborowskiego *Krótkość żywota*. Nasze życie to tylko chwila: „Dźwięk, cień, dym, wiatr, błysk, głos, punkt”. Czas jest największym wrogiem człowieka.

((Daniel Naborowski

Krótkość żywota

Godzina za godziną niepojęcie chodzi:

Był przodek, byłeś ty sam, potomek się rodzi.

Krótką rozprawa: jutro — coś dziś jest, nie będziesz,

A żeś był, nieboszczyka imienia nabędziesz;

Dźwięk, cień, dym, wiatr, błysk, głos, punkt, żywot ludzki słynie.

Słońce więcej nie wschodzi to, które raz minie,

Kołem niehamowanym lotny czas uchodzi,

Z którego spadł niejeden, co na starość godzi.

Wtenczas, kiedy ty myślisz, jużś był, nieboże;

Między śmiercią, rodzeniem byt nasz ledwie może

Nazwan być czwartą częścią mgnienia; wielom była

Kolebka grobem, wielom matka ich mogiła.

Źródło: Daniel Naborowski, *Krótkość żywota*, [w:] tegoż, *Poezje*, oprac. J. Dürr-Durski, Warszawa 1961.

Motyw śmierci pojawia się również w wierszu innego barokowego twórcy, Jana Andrzeja Morsztyna *Do trupa*. Tytułowy trup jest porównywany do „zabitego” strzałą miłości nieszczęśnika. W tym ujęciu motyw śmierci zyskuje nieco lżejszy wymiar, bo podmiot liryczny „zazdrości trupowi” – że on już nie musi cierpieć:

((Jan Andrzej Morsztyn

Do trupa

Leżysz zabity i jam też zabity,
Ty – strzałą śmierci, ja – strzałą miłości,
Ty krwie, ja w sobie nie mam rumianości,
Ty jawne świece, ja mam płomień skryty,
Tyś na twarz suknem żałobnym nakryty,
Jam zawarł zmysły w okropnej ciemności,
Ty masz związane ręce, ja wolności
Zbywszy mam rozum łańcuchem powity.
Ty jednak milczysz, a mój język kwili,
Ty nic nie czujesz, ja cierpię ból srodze,
Tyś jak lód, a jam w piekielnej śreżodze.
Ty się rozsypiesz prochem w małej chwili,
Ja się nie mogę, stawszy się żywiołem
Wiecznym mych ogniów, rozsypać popiołem.

Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Do trupa*, [w:] *Poezja polskiego baroku*, 2012.



Portret trumienny Anny Mielęckiej, ok. 1694 r.

Źródło: domena publiczna.

Szczególnym sposobem na uczczenie pamięci zmarłego były niezwykle popularne w barokowej Polsce wystawne rytuały pogrzebowe, tzw. *pompa funebris* (z łac. *pompa* – pochód, *funebris* – pogrzebowy), wzorowane na pogrzebach królewskich.

((Bożena Popiołek

Pompa funebris w staropolskich relacjach pogrzebowych

(...) Barwnym elementem barokowej codzienności stały się zatem wystawnie obchodzone uroczystości pogrzebowe, owe *pompaes funebres*, które na przełomie XVII i XVIII wieku przybrały charakter niemal teatralnych widowisk celebrowanych z wielką starannością. Artystyczna oprawa pogrzebu stanowiła apoteozę ziemskich walorów zmarłego, piastowanych godności i urzędów, wojennych dokonań, bogactwa i sławy, a ponadto była kreacją potęgi jego rodziny. (...) Istotnym elementem upamiętniania zmarłych stały się mowy pogrzebowe oraz relacje i diariusze funeralne, które pełniły dwojaką rolę. Z jednej strony były formą „pamiętników życia i śmierci”, głoszących sławę zmarłych i ich rodzin, z drugiej zaś – skierowane do żyjących – stawały się rodzajem narzędzia dydaktycznego, sławiąc

wielkość czynów i zasług odchodzącego z tego świata człowieka oraz modelując odpowiednie wzorce osobowe godne naśladowania.

Źródło: Bożena Popiołek, *Pompa funebris w staropolskich relacjach pogrzebowych*, dostępny w internecie: https://www.wilanow-palac.pl/pompa_funebris_w_staropolskich_relacjach_pogrzebowych.html.

Słownik

ars moriendi

(łac.) sztuka umierania, nazwa popularnego w średniowieczu motywu (realizowanego w literaturze i sztuce); podejmujące ten temat dzieła „uczyły” umierania, przedstawiając kolejne etapy odchodzenia z doczesnego świata, poczynając od spowiedzi i przyjęcia komunii świętej aż do zabrania duszy przez anioły do nieba albo przez diabły do piekła

danse macabre

(fr.) taniec śmierci, często wykorzystywany zwłaszcza w kulturze średniowieczna motyw, przedstawiający korowód prowadzony przez Śmierć, a złożony z reprezentantów różnych stanów, kategorii wiekowych, zawodów itp.

eschatologia

(gr. *Ēschatos* – ostateczny, *lógos* – słowo, nauka) – ogół poglądów, doktryna dotycząca rzeczy ostatecznych, śmierci i losów pośmiertnych człowieka, obejmuje koncepcję końca świata, Sądu Ostatecznego, a także reinkarnacji (np. w hinduizmie)

fatalizm

(od *fatum*) – wiara w przeznaczenie, postawa zakładająca nieuchronność procesów i zdarzeń, zwłaszcza niepomyślnych

fatum

(łac. *fari* – mówić) – to, co powiedziane, przepowiedziane przez boga, zły los, nieszczęście; Grecy tym słowem określali bóstwa związane z przeznaczeniem (np. Mojry); fatum wiązało się z nieuchronnością tego, co zdecydują bogowie

Thanatos

w mitologii greckiej personifikacja śmierci; bliźni brat Hypnosa, bardziej związany z wierzeniami ludowymi i literaturą niż religią; w sztuce przedstawiany w postaci uskrzydlonego młodzieńca ze zgaszoną pochodnią w ręce

tanatologia

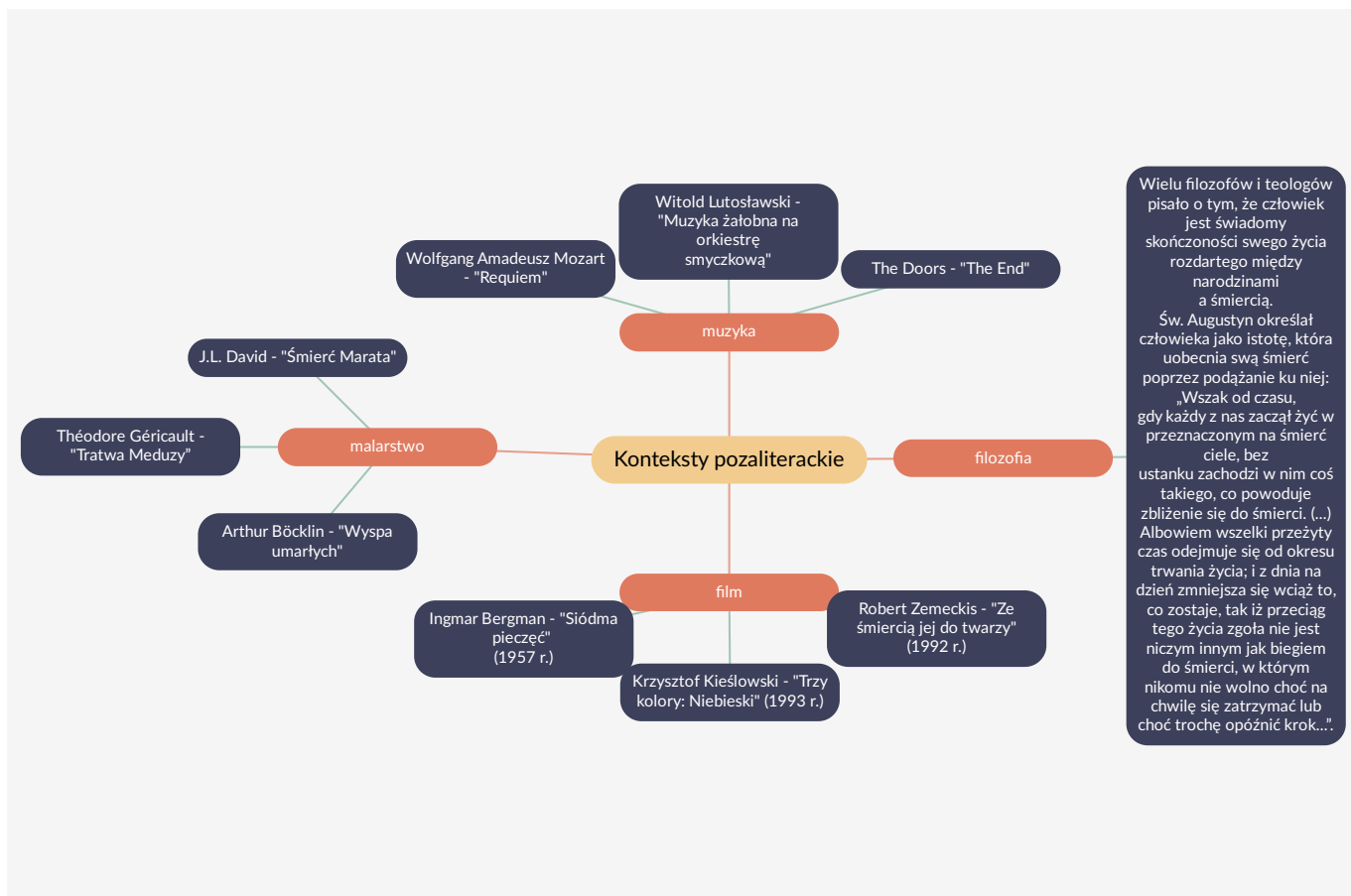
(gr. *thánatos* - śmierć oraz *lógos* - nauka) – nauka o śmierci człowieka, o procesie umierania

Mapa myśli

Polecenie 1

Przeanalizuj mapę myśli przedstawiającą różne realizacje motywu śmierci. Następnie sporządź notatkę podsumowującą temat związku między założeniami danej epoki a realizacją motywu śmierci w kulturze.





Polecenie 2

Uzupełnij mapy myśli o własne przykłady realizacji motywu śmierci z różnych epok.

Galeria zdjęć interaktywnych

Polecenie 1

Zapoznaj się z galerią interaktywną i podaj wspólne cechy dla poszczególnych przedstawień śmierci w literaturze i sztuce na przestrzeni wieków.



Stanisław Bagieński, *Cmentarz w noc dziadów*, 1904 („Tygodnik Ilustrowany” Nr 44, 1904)

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Polecenie 2

Na podstawie wybranej realizacji – Mickiewicza, Leśmiana, Iwaszkiewicza lub Poświatowskiej – scharakteryzuj sposób widzenia i opisywania śmierci w kontekście tendencji epoki danego twórcy.

Ćwiczenie 1

Spośród tekstów omówionych w sekcji „Przeczytaj” wybierz jeden i krótko określ funkcję motywu śmierci, jaki się w nim pojawia.

Ćwiczenie 2

Wskaż podobieństwa i różnice między wierszem Mirona Białoszewskiego a *Rozmową Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*.

((Miron Białoszewski

Wywiad

MISTRZ MIRON

Puka? Kto?

(uchyla)

Acha...

Chwileczkę... już

PANI GOŚĆ

Pan woli ludność czy bezludność?

MISTRZ MIRON

Trochę bez, trochę z

PANI GOŚĆ

z z z, to nie przeszkadza?

MISTRZ MIRON

jak fruwa – nie, w rurach – nie,

jak za długo siedzi – tak

PANI GOŚĆ

Tak się rozglądam, dobrze tu panu?

MISTRZ MIRON

Przeważnie... przepraszam, pani nazwisko?

PANI GOŚĆ

Na „ś”

MISTRZ MIRON

Śpiwko... Śpiaw... nie?

PANI GOŚĆ

Śmierć

MISTRZ MIRON

(zatkany)
(przez sztuczne zęby)
Ledwie wpuściłem
myślałem, że dziennikara
PANI GOŚĆ
Kara
MISTRZ MIRON
Za co?
PANI GOŚĆ
Za życie
MISTRZ MIRON
Już?
(pada na dobre)
(z kieszeni MISTRZA MIRONA wysuwa się chytrze kartka)
„Nie każcie mi już niczym więcej być!
Nareszcie spokój”

Źródło: Miron Białoszewski, *Wywiad*.

Podobieństwa

Różnice

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Motywy literackie: śmierć

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

11) rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

6) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

IV. Samokształcenie.

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;

- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- dokona analizy motywu śmierci w tekstach literackich wybranych epok;
- scharakteryzuje ujęcia motywu śmierci w malarstwie;
- omówi symbolikę i istotę motywu tańca śmierci;
- dokona analizy tekstów kultury;
- wskaże podobieństwa i różnice w ujęciu motywu śmierci w tekście literackim.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- praca z tekstem;
- Web Quest.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Na dwa tygodnie przed planowaną lekcją nauczyciel zapowiada, że klasa będzie pracowała metodą WebQuestu. Przedstawia uczniom temat przyszłych zajęć: Motywy literackie: śmierć. Dzieli klasę na zespoły i przydziela im tematy prezentacji do przygotowania:
 - Realizacja motywu śmierci (każdy zespół w innej epoce literackiej).
 Nauczyciel informuje uczniów, że zespoły powinny podzielić się obowiązkami tak, żeby

każdy uczestnik zajęć miał swoje zadanie. Jako źródła wskazuje materiał Motywy literackie: śmierć, inne materiały na portalu epodreczniki.pl, zbiory cyfrowe: Polona, Ninateka, FilMOTEKA Narodowa oraz inne portale gromadzące sprawdzone i opracowane zgodnie ze standardami treści. Uczniowie powinni skupić się na źródłach internetowych, ponieważ na tym polega metoda WebQuestu.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji oraz cele zajęć, omawiając lub ustalając razem z uczniami kryteria sukcesu.
2. Uczniowie indywidualnie zapoznają się z treściami w sekcji „Wprowadzenie” oraz „Przeczytaj”.

Faza realizacyjna:

1. Zespoły przystępują do prezentacji efektów pracy. Grupy kolejno przedstawiają swoje tematy. Należy narzucić limit czasowy dla pojedynczej prezentacji tak, by każdy zespół miał okazję zaprezentować swój temat. Po zakończonej prezentacji każdej grupy wybrana lub chętna osoba wskazuje mocne i słabe strony wystąpienia.
2. Uczniowie, korzystając ze zdobytych informacji oraz mapy myśli uzupełniają obie mapy z e-materiału o własne przykłady realizacji motywu śmierci z różnych epok.
3. Uczestnicy zajęć zapoznają się z galerią interaktywną dotyczącą motywu śmierci. Wskazują wspólne cechy dla poszczególnych przedstawień śmierci w literaturze i sztuce na przestrzeni wieków. Następnie w parach na podstawie wybranej realizacji – Mickiewicza, Leśmiana, Iwaszkiewicza lub Poświatowskiej – charakteryzują sposób widzenia i opisywania śmierci w kontekście tendencji epoki danego twórcy.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie spośród tekstów omówionych w sekcji „Przeczytaj” wybierają jeden i określają funkcję motywu śmierci, jaki się w nim pojawia.
2. Nauczyciel zadaje pytania podsumowujące i prosi wybranych uczniów o odpowiedzi.

Praca domowa:

1. Wykonaj prezentację multimedialną ukazującą motyw śmierci w literaturze i sztuce przełomu wieków.

Materiały pomocnicze:

- Stanisław Katafias, *Jednostka ludzka wobec śmierci i umierania. Niektóre filozoficzno-etyczne problemy tanatologii*, 1982.
- Nosowska Dorota, *Słownik motywów literackich*, Bielsko-Biała 2004.

Wskazówki metodyczne

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Mapa myśli” do podsumowania lekcji.